

L. MEMFORDAS

MEGALOPOLIO IŠKILIMAS IR SMUKIMAS ¹

15. VYSTYMOŠI IR ŽLUGIMO CIKLAS

Pastarosios kartos gyvenimo laikotarpiu ne kartą buvo mėginta apibendrinti miesto vystymosi kelią ir jį susieti su civilizacijų atsiradimu ir išnykimu ². Viena iš geriausiai žinomų tokių interpretacijų yra pateikta Osvaldo Špenglerio (Oswald Spengler) knygoje, kuri eufemistiškai išversta kaip „Vakarų saulėlydis“ („The Decline of the West“). Jis atkūrė visuomenės raidos vaizdą nuo „kultūros“ iki „civilizacijos“: nuo pradžios, nuo tos bendruomenės, kurią harmoningai siejo tam tikra teritorija ir bendrumo su gyvenimo tėkme, žeme ir visata pojūtis, nors ir neįgavęs filosofinės išraiškos; iki paskutiniosios stadijos, to, ką jis vadino civilizacija, su jai būdinga griežta mechanistine organizacija, įtraukiančia žmones, daiktus ir idėjas, neturinčia šaknų, bedvase, galiausiai — negyva ir beviltiška. Ji koncentravosi tik keliose pasaulio sostinėse, kurių jau niekas nebesiejo su gimtuoju kraštu, kur lanksčios, paslankios ankstesnių kultūrų formos išvirto į negyvus stereotipus.

Pagal ankstyvąją Špenglerio schemą, meistriškumo įvaldymas, prasidėjęs su žemdirbyste, pasibaigia kartu su mašininės eros įsigalėjimu — išradimu, kuriame, jo manymu, slypi kažkas pragariška, priešiška gyvenimui. Pelno žmogus, technikas ir pramonininkas išstumia menininką ir

¹ Versta iš: Mumford L. The Culture of Cities.— New York, 1938.— P. 283—299. Vertė Leonidas Donskis. Visi komentarai ir pastabos — vertėjo.

² „Miestų kultūra“ ir čia pateikiamas šio kūrinio fragmentas bene geriausiai atspindi L. Memfordo minimas tiek jo paties, tiek kitų miesto kultūros tyrinėtojų teorines intencijas. Šiame veikle L. Memfordas analizuoja Vakarų kultūros įvairių istorijos laikotarpių miestų augimo ir funkcionavimo kultūros struktūroje dėsningumus bei miestų planavimo principus. L. Memfordas neapsiriboja architektūros formų raidos ir mieste funkcionuojančių kultūros institutų tyrinėjimu. Jo analizės centre atsiduria miesto genezės ir prigimties (miesto per se), netgi jo dramos bei likimo klausimai — miesto raidos patogeninių faktorių bei miesto kultūros dezintegracijos problemos. L. Memfordas „Miestų kultūroje“ pateikia ne tik originalią miesto ir jo egzistencijos sampratą, bet ir miesto kultūros išsaugojimo bei naujos miesto tvarkos — naujų ekonominių, socialinių, kultūrinių miesto pagrindų — projektą.

Šis „Miestų kultūros“ fragmentas yra ypatingas tuo, kad jame L. Memfordas pateikia savo miesto raidos schemą — miesto vystymosi ir žlugimo ciklą. Be to, iš šio fragmento aiškėja, prie kokios teorinės tradicijos šliejasi veikalo autorius.

valstietį. Bet mechanizmas, įtraukiantis į negailestingą eksploatacijos schemą, veda į barbariškumą. Špengleris pripažino šį faktą, o vėlesniuose pasisakymuose netgi gyrė žmogaus galėjimą būti žvėrimi, kad pateisintų išvadą, jog mūsų laikais žmogus privalo visa širdimi atsiduoti brutalumui, paklusti Cezario rimbui ir dalyvauti jo nežmoniškose machinacijose. Be abejo, esama rimto prieštaravimo tarp Špenglerio romantizuoto įtikėjimo grobuonišku žvėrimi ir istorinių kaimiško prijunkimo prie namų bei miestų kultūros faktų; vis dėlto Špengleriui galima atleisti jo šurkščius suklydimus, nes jis buvo vienas pirmųjų iš mūsų kartos, supratęs lemiamą miesto svarbą kultūros raidoje.

Vėlesnė šio raidos ir smukimo ciklo interpretacija yra pateikta monumentalioje Arnoldo Dž. Toinbio (Arnold J. Toynbee) studijoje „Istorijos tyrinėjimas“ („A Study of History“). Toinbio darbas yra išvalgesnis už Špenglerio, operuoja žymiai gausesniais istorijos faktais, jis neaukoja empirinio akivaizdumo stiliaus puošnumui. Deja, Toinbio civilizacijos raidos teorija neatskleidžia specialios miesto funkcijos — miesto, kaip šio proceso instrumento ir simbolio. Ir nors Toinbis naujai iškelia vienuolyno funkciją, tokią būtiną atsinaujinimo procesui pasitraukimo ir grįžimo (withdrawal-and-return) koncepcijoje³, jis jos nesieja su pačiu miesto raidos procesu. Vadinasi, Toinbio silpnoji vieta kaip tik ten, kur Špengleris yra stipriausias. Nepaisant komponentinio kultūrų skirstymo į visuomenes, jo schematiškas raidos ciklas labiau paremtas istorine realybe.

Reikšmingiausias viso to apibendrinimas šioje knygoje plėtojama požiūriu yra taipogi ankstesnis. Tai prieš mus buvusios kartos atstovo Patriko Gedeso (Patrick Geddes) pasiūlyti miesto vystymosi metmenys, apėmiantys šešias vystymosi pakopas — nuo polio iki nekropolio. Kaip ir pridera tikram mokiniui, aš kiek pakeičiau Gedeso schemą štai kokia linkme — modifikavau mašininės eros paleotechninės ir neotechninės fazių analizę. Todėl aš siūlyčiau įterpti pirmykštę pakopą, kuri liko už jo akiračio; aš sujungiau dvi vėlesnes fazes — Parazitopolį ir Patolopolį — į vieną, nes tarp jų nėra jokio apčiuopiamesnio laiko intervalo. Šios modifikacijos, padarytos po jo mirties ir nesulaukusios autoriaus pritarimo, yra patogios tuo, kad įkomponuoja pirmąsias tris ciklo pakopas į kylančią kreivę, o paskutiniąsias tris — į besileidžiančią. Manychiau, jog tai iš esmės arčiau jo principinių pažiūrų, nei jo paties diagrama⁴.

*Pirmoji pakopa: Eopolis*⁵. Kaimo bendruomenės pradžia. Nuolatinės

³ L. Memfordas, jo paties teigimu, šią koncepciją ir apskritai nuolatinio kultūros atsinaujinimo idėją perėmė iš A. Toinbio.

⁴ Plačiau apie P. Gedeso įtaką L. Memfordui, jų teorinį ginčą bei bendradarbiavimą žr.: Sketches from Life. The Autobiography of Lewis Mumford. The Early Years.— Boston, 1982.— P. 144—159, P. 318—333.

⁵ Visi šie miesto raidos pakopų simboliški pavadinimai L. Memfordo teorijos kontekste greičiausiai žymi ne tik kultūros raidos ir smukimo fazes, bet ir skirtingus kultūros tipus. Ši simboliška kultūrų tipologija, galimas daiktas, taipogi byloja apie L. Mem-

gyvenvietės ir nuolatinio bendravimo išorinių organų vystymasis, kultūrinant laukinę augmeniją, sąmoningas maisto atsargų užtikrinimas, prisijaukinant gyvulius. Stambiagrūdžių kultūrų ir ankštinių augalų kultivavimas; taipogi vaismedžiai ir vynuogių kultūra. Gausi baltymų atsarga, augaliniai riebalai, fermentuoti gėrimai. Pridėtinis produktas žemės ūkyje sušvelnina klimatinių netikėtumų pavojų ir garantuoja ramią gyvenimo tėkmę, saugumą ir pastovumą. Naudingi įrankiai jau saugojami. Kinetinės energijos virtimas potencine (maisto saugojimas) skatina didžiulį ekonominės ir kultūrinės jėgos augimą.

Nuolatinio gyvenamojo namo atsiradimas bei kaimo išsidalijimas, tiksliai išplanuojant ir pasiskirstant žemę: kaimas ant kalvos, lygumos kaimas ir t. t. Reikšminga technikos pažanga, ypač tobulinant indus ir žemės ūkio įrankius. Pintiniai daiktai, moliniai indai, kauptukas, sisteminė kalnakasybos ir įrankių gaminimo pradmenys. Metalų apdirbimo užuomazgos. Ugnis, kaip pažangos simbolis,— židynys ir aukuras. Sakytinis tradicijos perdavimas per bendrą darbą bei per glaudžius senimo ir jaunimo ryšius. Bendravimas kraujo ryšio ir kaimyninio artimumo pagrindu. Pirmykščių grupių vyravimas. Kultūra—nuolat kartu su gyvenimu, bet suvaržyta patyrimo konvencinio apribojimo (tabu), baimės nukrypti nuo magiškų formulių, nuolankios pagarbos dvasininkijos perduodamai protėvių išminčiai, stimuliuojančių ryšių su kitomis kultūromis stokos. Pirminis, stichiškas kaimų formavimasis, sąlygojamas topografinių ypatumų, vietos išteklių, prieinamų užsiėmimų: kalnakasių kaimai, žvejų kaimai, žemdirbių kaimai.

Kaimas, susiformavęs greičiausiai neolitinėje kultūroje, išlieka pavariausia kolektyvo forma. Jo gyvavimas sukuria pagrindą visoms vėlesnėms civilizacijos transformacijoms. Nors kaimai niekada neprašoka kylančios ciklo kreivės ir niekada nedalyvauja (neskaitant adaptyvaus įsiskverbimo) miesto augimo procesuose, jie taipogi ieško išsigelbėjimo, siekia išvengti pražūtingų irimo padarinių. Ne prekyvietė, o agrokultūrinis kaimas yra miesto prototipas. Jo apsauginė įranga, maisto atsargos, būtiniausi daiktai bei gyvenimo stimuliacija (life-maintenance) yra esminis miesto branduolys. Kultūros formos visa tai „išgarina“, o kolektyvinio meno formos tuo pat metu išraiškingai konkretizuoja. Aukuras tampa šventykla, augalų sodinimo ir derliaus ritualai virsta drama ir teatru, aruodas ir rūsys tampa bibliotekos, archyvo, muziejaus ir laidojimo rūsių kaimiškais prototipais. Kaimas lieka pagrindinėmis šaknimis, kurių dėka nauji miesto daigai tolydžio stiebiasi aukštyn. Jo forma ir turinys išlieka žymiai ilgiau negu kur kas labiau diferencijuotų

fordo šliejamasi prie O. Špenglerio tradicijos. Kai kurie šie graikiški terminai (polis, metropolis) P. Gedeso ir L. Memfordo teorijose yra atitolę nuo savo pirminio istorinio konteksto ir todėl įgauna abstrakčią simbolinę prasmę. Eopolis (miestas-aušra) ir tiranopolis (miestas-tironas)—paties L. Memfordo terminai. Visi kiti yra perimti iš P. Gedeso schemos. Beje, L. Memfordo veikalas „Miestas istorijoje“ (*Mumford L. The City in History.*—New York, 1961) miesto kultūros tipologizacija yra gerokai griežtesnė.

miesto tipų suklestėjimas ir išnykimas. Vadinasi, yra tiesos, kai šalia Edinburgo esančio kaimelio gyventojai pasipuikuoja:

*Musselburgh was a borough when Edinburgh was none,
And Musselburgh will be a borough when Edinburgh is gone.*

Maselburgas buvo miestas, kai Edinburgo dar nebuvo,
Miestu Maselburgas liks, nors Edinburgas bus pražuvęs.

Antroji pakopa: Polis. Kaimų ir kraujo ryšių susietų grupių junginys, turintis bendrą teritoriją, kuri organizuotai ginama nuo išorės priešų. Bendra dievybė su bendra maldų vieta ar šventykla, paprastai esančia gynybos zonoje ar šalia jos. Bendra susirinkimų aikštė, kur periodiškai gali būti keičiamasi didžiojoje bendruomenėje atsiradusiomis prekėmis ir sugebėjimais. Gamybinio produktyvumo augimas, sistemingai pasidalijant darbą ir iš dalies — specializuojantis funkcijoms. Amatų ir prekybos vystymasis. Pridėtinis gamybos produktas ir tokia pat maisto atsarga. Mechanizacijos pradai: metalo kalimas, liejimas, rūdos smulkinimas ankstyvosiose paupio civilizacijose; vandens malūnas, grįstas kelias, ratinių transporto priemonių paplitimas Graikijos—Romos civilizacijoje. Šalia viso to — specialūs energetiniai įrenginiai ir matavimo instrumentai, kuriuos atnešė naujoji civilizacija, pasiekusi savo eotechninę fazę.

Išlaisvinta energija, laisvas laikas, išsivadavimas iš nuolatinio rūpestio dėl fizinio išlikimo. Galimybės puoselėti šeimos tradicijas, auklėti ir šviesti, lavinti kūną karo ir atletinėmis pratybomis, disciplinuoti protą kontempliacija, dialektika, gamtos mokslais, užsiiminėti menais. Sistemingas rūpinimasis sveikata ir jos kultūra. Tolimesnė visuomeninio darbo pasidalijimo raida, didinant tikslingų susivienijimų ir organizacijų skaičių. Teorinio ir empirinio pažinimo atsiskyrimas: matematikos, astronomijos pradmenys, filosofija. Išaugęs specialus luomas, atleistas nuo fizinio darbo ir atsidėjęs kultūros palikimo plėtojimui bei įamžinimui. Iškilimas specialių pastatų, įkūnijančių naujas kultūrinės bei politinės funkcijas: šventykla, stadionas, teatras, rotušė, katedra. Mokyklos, sistemingai jaunuomenei perduodančio socialinę patirtį organo, atsiradimas. Tolesnis vienuolyno atsiskyrimas nuo mokyklos: giraitė, dengti pasivaikščiojimui takai, balkonai, vienuolynas, patalpa užsiėmimams, studija, laboratorija. Piliečių vienybę ir gyvenimo bendrumo jausmą simbolizavo Šventykla, arba Katedra. Kultūros lobyno papildymas skulptūromis, tapybos kūriniais, paminklais, knygomis.

Kaimiškų profesijų ir papročių išsaugojimas, įskaitant ir pagarbą protėviams bei protėvių apeigoms. Polis išlieka šeimų bendrija. Giminės ryšiai linkę išivyrauti pramonėje ne mažiau nei žemės ūkyje. Tiek sezoninės, tiek kitokios migracijos tarp kaimo ir polio apsaugo ir atnaujina kaimiškų ryšius. Topografinė priklausomybė, apsirūpinant vandeni, statybinėmis medžiagomis, maistu ir pagrindiniais gamybos ištekliais. Nepastovių medžiagų struktūrinis transformavimas į ilgalaikes.

Architektūrinės detalės ištobulinimas. Šventyklų ir svarbiųjų pastatų išorės modifikacijos, idant atsispindėtų kolektyviniai būties ir visatos išgyvenimai. Estetinės ir dorovinės kultūros išsismelkimas į visus visuomenės tarpusluoksnius: diferencijuoto, bet vis dėlto homogeniško gyvenimo būdo išraiška.

Trečioji pakopa: Metropolis. Iš nedaug tesiskiriančių kaimų grupių ir kaimo tipo miestelių regione iškyla vienas miestas. Strateginis vietovės išskirtinumas, didesnė geriamo vandens atsarga, parankesnė vieta apsigynimui, tinkamesnė žemė ūkiui, lengvesnis sausumos ir vandens kelių eksploatavimas, saugesnis uostas — visi šie pranašumai paprastai žengia koja kojon. Šitaip vienam miestui pavyksta patraukti didesnę gyventojų skaičių. Jis tampa metropoliu, arba „miestu-tėvyne“, „miestu-motina“. Kaupiantis šiems pranašumams, iš esmės pakinta transporto ir kelių situacija — palyginkime hetitus su egiptiečiais arba iš visų pusių apsuptus sausumos spartiečius su energingais, linkusiais rizikuoti, apsigimusiais jūrininkais atėniečiais.

Regiono produktų gausa skatina specializuotą prekybą su kitais regionais. Tai augančiam metropoliu garantuoja maisto atsargą, kuri sudaroma jau ne iš vietos resursų, bet gabenama iš kitų regionų, kaip kad ir daugelis kitų rinką stimuliuojančių prekių: specialios paskirties audiniai, liejiniai, netgi estetiniai modeliai, nežinomi tradiciniams regiono amatams. Vyksta kryžminis kultūros apvaisinimas — stimulus naujam išradimui bei šablono įveikimui. Ilgi atstumai prekyboje ir valdymo sferoje toliau ugdo kūrybinę mintį ir sąlygoja abstrakčiųjų simbolių — vaizdinių ženklų, skaičių lentelių, alfabetų — atsiradimą. Ateiviai iš kitų kraštų — pirkliai ir meistrų mokiniai — tampa metropolio gyventojais. Kol kas neabsorbuoti kaip piliečiai (kraujo ir kaimynystės ryšiai dar nepradėję reikšmės), jie sukrečia naujais įpročiais ir idėjomis. Metamas iššūkis įprastiniam gyvenimo būdai. Tolesnė ekonominių ir socialinių funkcijų specializacija: specializuotas prekių luomas, jo padaliniai. Didelį mastą įgauna bibliotekos ir universiteto, kaip idėjų banko bei jėgainės, vystymasis. Efektyvesnių centralizuoto valdymo organų vystymasis, atsiskiriant nuo primityvių teismų ir susirinkimų. Žemės ūkis užleidžia pirmąją vaidmenį manufaktūrai. Manufaktūra savo ruožtu tampa prekybos instrumentu. Konkurencija tarp vietos patricijų ir naujųjų metropolio verslininkų bei pramoninkų. Atskilę bežemiai, parduodantys savo darbą, neturintys perspektyvos ekonomiškai iškilti. Taipogi elito migracija valstybės viduje.

Religija, literatūra, drama pasiekia kritinės savimonės raiškos pakopą. Susistemintas racionalumas skelbia organišką ir instinktyvią raišką būdus. Kiekvienas gamtos ir kultūros elementas dar kartą sąmoningai modifikuojamas. Rašytinė teisė papildo paprotį ir papročių teisę, rašytinė kalba padeda stabilizuoti labilius aplinkinių regionų dialektus, pateikdama visuotinę antrinio bendravimo priemonę. Racionalus tyrinėjimas meta iššūkį įprastiniam suvokimui (acceptance). Religijos, filosofijos ir mokslo atstovai, nebevienijami bažnytinės hierarchijos, žengia

skirtingais keliais. Didėja atotrūkis tarp sakralinio ir pasaulietinio pažinimo, tarp empirijos ir teorijos, tarp veiksmo ir idėjos, bet iš skirtumų ir panašumų, iš priešiško ir darnos gimsta nauji sintetiniai dariniai. Panašiai persiorientuojama ir visose kitose gyvenimo srityse. Įsigalėjusių modelių ir kasdienybės stereotipų atmetimas. Instinkto, vaizduotės ir racionalumo susiliejimas didžiosiose filosofinėse sistemose ir meno kūrinuose. Maksimalus kultūrinės energijos išsilaisvinimas: Platono Atėnai, Dantės Florencija, Šekspyro Londonas, Emersono Bostonas.

Silpnumo ženklai pasirodo ne paviršiuje, o giliau. Ryškėja nesėkmingos pastangos absorbuoti ir integruoti visiškai skirtingus, atskirus kultūros elementus. Individualizmo, siekiančio suardyti senuosius socialinius ryšius, nekuriant naujų aukštesniame lygmenyje, užuomazgos. Profesija paverčiamas karas, kuris jau tampa kultūros bruožu ir kuriam naujų impulsų teikia techninė ginkluotės pažanga bei ekonominė konkurencija. Grėsmingo antagonizmo tarp gamybos produkcijos savininkų ir darbininkų (tiek pavergtų, tiek laisvų) atsiskleidimas. Aktyvios klasių kovos pradžia. Pelno fiksavimas piniginiiais simboliais, didėjanti komerciantų ir bankininkų įtaka.

Ketvirtoji pakopa: Megalopolis. Saulėlydžio pradžia. Kapitalistinio mito veikiamas miestas susikoncentruoja į didumą ir galią. Gamybos ir paskirstymo instrumentų savininkai turtų siekimui ir turtingumo demonstravimui subordinauja kiekvieną gyvenimo faktą. Fizinis užkariavimas karo priemonėmis. Prekybos ir juridinių procesų finansinis pajungimas. Paskolos, užstatai, spekuliacinės veiklos įstaigos. Agrokultūros bazė išsiplečia, tiekimo sistema darosi rafinuota, labiau pažeidžiama. Paskatos agresyviai iniciatyvai ir biznieriškai agresijai didėja, nes valdžios troškimas menkina visų kitų gyvenimo elementų patrauklumą. Dorovinis jausmas atrofuoja, o sąmoningas kultūros poreikis (the will-to-culture) bejėgiškai nyksta. Kultūros produktų standartizacija, įgyjanti plačiausią piniginę išraišką meno, literatūros, architektūros ir kalbos sferose. Originalųjį meną išstumia mechaninė reprodukcija. Vietoj formos — grandioziškumas, vietoj reikšmingumo — ekstensyvus produktyvumas. Technikos triumfas kiekvienoje srityje gimdo pasyvumą, darbo nuvertinimą. Biurokratizmas užkerta kelią tiesioginiam veiksmui.

Megalopolis įveda į pompastinės kultūros epochą. Schematizuotas, „iš lentelių“ mokslas ir išsimokslinimas, sterilus mokslo tiriamasis darbas, išbulintinas faktų rinkimo aparatas ir įmantri technika, neatsižvelgiant į racionalius intelektualinius tikslus ar galutinio socialinio pritaikymo galimybes. Aleksandrizmas. Tikėjimas abstrakčia kiekybe kiekvienoje gyvenimo srityje: didžiausi paminklai, aukščiausi pastatai, brangiausias medžiagos, gausiausios maisto atsargos, gausiausias garbintojų būrys, didžiausias gyventojų skaičius. Švietimas virsta kiekybiniu. Kalimo sistemos ir enciklopedijos išvirtinimas bei paties megalopolio, kaip konkrečios enciklopedijos, dominavimas: absurdiškas mėginimas viską aprėpti. Pažinimas atskirtas nuo gyvenimo, gamyba atskirta nuo vartojimo sferos, pats gyvenimas — suskaidytas, susmulkintas, maksima-

liai specializuotas, pagaliau — dezorganizuotas ir nualintas. Pavyzdžiai: Aleksandrija, trečias amžius prieš mūsų erą; Roma, antras mūsų eros amžius; Bizantija, dešimtas amžius; Paryžius, aštuonioliktas amžius; Niu-jorkas, dvidešimto amžiaus pradžia.

Pernelyg didelės investicijos į materialinį didybės aparatą. Energijos nukreipimas nuo biologinių bei socialinių gyvenimo tikslų į fizinių reikmių užtikrinimą. Atvira proletariato eksploatacija ir gilėjantis klasinis konfliktas tarp organizuotų darbininkų ir savininkų. Pavieniai valdančiųjų klasių mėginimai apsidrausti filantropine veikla — teisingumas homeopatinėmis dozėmis. Kartas nuo karto pratrūkstančios bangos žiaurių represijų, kurioms įbauginta buržuazija pasitelkia žemiausius miesto sluoksnius. Konfliktą pranašauja besiplečianti koalicija tarp įtrauktos į kovą kaimo oligarchijos ir megalopolio spekuliantų, įmonininkų ir finansininkų, aprūpinančių karo reikmenimis ir tuo pat metu lobstančių iš klasinio slopinimo, pakilusių kainų ir karo grobio. Miestas — jungimo bei suartėjimo instrumentas ir kultūros prieglobstis — tampa ardymo bei nutolimo instrumentu ir kylančia grėsme tikrai kultūrai. Mažesni miestai yra įtraukiami į megalopolio tinklą. Imituodami megalopolį, jie perima jo ydas ir netgi smukteli į žemesnį lygį, nes stokoja aukštesniųjų mokymo bei kultūros įstaigų, kurios vis dar išlieka didesniuose centruose. Iškyla barbariškumo išplitimo pavojus. Po to su augančia jėga ir užmoju seka likusios, vedančios žemyn, ciklo fazės.

Penktoji pakopa: Tiranopolis. Parazitizmo išplitimas ekonominėje ir socialinėje sferose. Eikvojimo ir švaistymo funkcija paralyžuoja visas aukštesnes kultūrinės veiklos formas. Joks kultūros aktas negali būti įteisintas, jei pabrėžtinai nedemonstruoja savęs. Politika tampa municipalinio ir valstybės izdo eksploataavimo varžybomis, kur rungiasi vienos ar kitos klasės bei grupės. Visuomeninio ir pilietinio gyvenimo organų, besiskiriančių nuo „valstybinių“, likvidavimas. Cezarizmas. Grobuoniškų metodų įsivyravimas prekyboje ir mainuose. Atvira kolonijų ir atokių rajonų eksploatacija. Prekybinės krizės ciklų intensyvėjimas, sukeltas išorinio pramonės bumo ir spekuliacinio biznio, taip pat skatinamas karų ir ruošimosi jiems. Ekonominių ir politinių lyderių nesugebėjimas laikytis elementarių padorumo normų valdymo sferoje. Šiltos vietos medžiojimas, privilegijų ieškojimas, premijų vaikymasis, pataikavimas, nepotizmas, papirkinėjimas ir kyšininkavimas tampa varginančia duokle tiek valdančiųjų gyvenime, tiek praktinėje veikloje. Plataus masto dorovinė apatija ir pilietinės atsakomybės bankrotas. Kiekviena grupė, kiekvienas individas imasi tik to, kas garantuoja sėkmę. Gilėja praraža tarp gamintojų ir vartotojų. *Liumpenproletariato*, reikalaujančio savos duonos ir reginių dalies, gausėjimas. Išpūstas masinių pramogų vaidmuo. Parazitiškas sinekūrų pamėgimas kiekvienoje gyvenimo sferoje. Ginkluotų galvažudžių ir degraduotų kariškių reikalavimas pinigų „gynybos reikalams“. Organizuotas smurtas ir organizuotas šantažas laikomi „normaliu“ biznieriškos ir municipalinės veiklos akompanimentu.

Respektabilių žmonių, kurie elgiasi kaip nusikaltėliai, ir nusikaltėlių, kurių veiklos formos netrukdo jų respektabilumui, dominavimas.

Vidaus ir išorės imperialistiniai karai, badas, kaip jų padarinys, įvairiausias epidemijos, amoralumas. Ateities netikrumas ir nežinomybė kiekviename žingsnyje. Ginkluota apsauga ir globa didina visus pavojus gyvybei. Municipaliteto ir valstybės bankrotas. Vietinių mokesčių eikvojimas valstybinių skolų procentams, sunkinant vietinės skolos našta. Būtinumas prašyti valstybės papildomos pagalbos ekonominės suirutės periodais. Autonomijos praradimas. Nacionalinių mokesčių eikvojimas didėjančio valstybės karinio istebliškumo išlaikymui. Ši našta sugniuždo sąžiningąjį pramonės ir žemės ūkio likutį, taipogi toliau žlugdo aprūpinimą būtiniausiomis prekėmis. Žemės ūkio produkcijos ir našumo menkėjimas, sukeltas žemės kasinėjimo darbų ir erozijos, dirbamos žemės ploto sumažėjimo. Pasipiktinę ūkininkai slepia derlių nuo miesto. Gyventojų prieaugio sumažėjimas, sąlygotas gimdymų reguliavimo, abortų, masinių žudynių ir savižudybių. Skaičiais išreikštas galutinis, absoliutus žlugimas. Visuotinis kantrybės ir energijos praradimas. Mėginimas keisti tvarką išorinėmis karinėmis priemonėmis: banditų-diktatorių (Hitleris, Musolinis) iškilimas, entuziastingai pritariant buržuazijai ir palaikant teroristinės pretorinės apsaugos sistemai. Prietarų atgijimo banga ir sąmoningas barbariškumo kultas. Barbariškos invazijos iš vidaus ir iš išorės. Megalopolio egzodo pradžia. Materialiniai trūkumai ir kultūros perimamumo bei permanentiškumo sutrikimai. Represijos ir cenzūra. Nutraukiamas produktyvus darbas meno ir mokslo sferose.

Šeštoji ir paskutinioji pakopa: Nekropolis. Karas, badas ir ligos kankina tiek miestą, tiek kaimą. Gyvi miestai ir miesteliai ištuštėja, primena karstus. Likę gyventojai nepajėgia tęsti senųjų municipalinių priedermių, išlaikyti senąją miesto gyvenimo tvarką. Tai, kas lieka iš šio gyvenimo, geriausiu atveju tėra grubi karikatūra. Pavadinimai išlieka, tikrasis turinys išnyksta. Knygos ir paminklai nieko nebeišreiškia. Senajai gyvenimo tvarkai palaikyti nebeužtenka jėgų: gatvės atsiduria apvertkinoje būklėje, grindinys sparčiai skilinėja ir apauga žole, tiltai griūva, ištuštėja vandentiekis, kadaise turtingos parduotuvės — nusiaubtos, be prekių, nes nėra kam prekiauti ir gaminti. Vėl grįžtama į primityviusios kaimo darbus. Istorinė kultūra, jei ji apskritai išlieka, dar aptinkama provincijose ir atokiuose kaimuose, kurie neišvengia žlugimo, bet nėra nušluoti nuo žemės paviršiaus ar palaidoti po griuvėsiais. Iš pradžių megalopolis virsta urvu; vėliau jo gyventojai arba tampa aukomis karo plėšikų, besikėsinančių į auksą, moteris, užsilikusias brangenybes, arba pamažu nyksta savaime. Gyvybingosios senovinio miesto formos įgauna karsto pavidalą ir sustingsta į antkapį. Pustomas smėlis tarp griuvėsių — tai Babilonas, Ninevija, Roma. Vienu žodžiu, Nekropolis, mirusiųjų miestas. Kūnas pavirto į pelenus. Gyvenimas pavirto į beprasmišką druskos stulpą.

16. ATSINAUJINIMO GALIMYBĖS

Istorija pilna kapinyų: negyvos formos ir griaučiai bendruomenių, kurios neišmoko didžiojo meno — gyventi santarvėje su gamta ir kitomis bendruomenėmis. Pabaigos pakopa, kuri Špengleriui teikė tiek peno, yra nepaneigiama realybė, užklupusi daugelį civilizacijų. Maita plėšriai it grifas vaizduotei.

Bet nederėtų daryti tos pačios klaidos, kaip Špengleris ar Sorokinas, ir *logines* proceso pakopas, atsiradusias ir susistemintas intelektualinės analizės būdu, sutapatinti su gyvenimo realybe. Mat realiame gyvenime, realiose kultūrose istorija nesireiškia kaip gražiai susisluoksniavusi plokštė, kur atskirus sluoksnius galima išskaidyti į savarankiškas plokšteles, nepažeidžiant visumos. Baigiamieji procesai dažnai vyksta tik įpusėjus kultūros raidai. Nelaimės ir pažeidimai gali sukelti vidutinio amžiaus organizme natūralios senatvės negalią. Panašiai pirmųjų fazių procesus ar atjaunėjimo reakcijas galime stebėti paskutinėse itin mechanizuotos civilizacijos fazėse. Trumpai tariant, laikas, kaip patyrimas ir trukmė, sugriauna šią loginę tvarką, kuri dažniausiai grindžiama laiko, kaip erdvinio judėjimo atributo, samprata. Kitimus žmonių bendrijose sąlygoja nenumatyti dalykai. Socialinis palikimas visuomenę daro daug mažiau vieningą, nei mes esame verčiami galvoti (dėl kalbos prigimties), kada stabdomė komplikuoatą realiojo gyvenimo tėkmę tam, kad įvertintume ją savo teorinėje mintyje. Dėl šių kitimų gali iškilti nauja socialinė dominantė — tikrojo išganymo rezervas.

Paimkime visų paprasčiausią dalyką. Paskutinioji civilizacijos pakopa dažnai tėra miesto raidos tarpinė grandis. Tai paliudija keturioliktojo amžiaus Roma. Ji atskleidė daugiausia Nekropolio ypatybių, įskaitant praradimo — ne tik išskirtinės teisės į aukščiausiąją popiežiaus valdžią, bet ir didelio gyventojų skaičiaus — momentą. Vis dėlto po šio nadyro įvyko atsinaujinimas: po dviejų šimtmečių jos griuvėsiai pagimdo Bruneleskį, o naujieji pastatai iššaukia Mikelandželo genijų. Kitas įsidėmėtinas momentas yra tas, jog civilizacija, net savo aukščiausioje megalopolio fazėje, nėra įkalinta vien miestuose-pasauliuose. Nors ji meta savo šešėlius ant tolimiausių teritorijų, nei jų valdžia, nei kariuomenės, nei jų kultūros įstaigos negali kiek nuodugniau pajungti tų provincijų, į kurias pretenduoja. Dalis jų dominavimo tėra fikcija ir apsimetimas, įteisintas tol, kol dominavimui nėra realios grėsmės.

Net kraštutinėje Tiranopolio pakopoje tironija tik iš dalies yra veiksminga: Krylovas įsigudrina porinti savo kandžias pasakėčias, o Epiktetas, vergas, geba savarankiškai mąstyti ir išsaugo sielos autonomiją. Šioje pakopoje dar išlieka nemaža regionų, miestų ir kaimų su kitokiais prisiminimais, kitokiomis šaknimis, fonu (backgrounds), kitokiomis viltimis. Nors ir supančioti išorinės diktatūros, jie lieka iš esmės nuošalėje. Klestint megalopolio ekonomikai, tokie regioniniai centrai iš dalies lieka anapus ciklo — tam tikras komercinės iniciatyvos ir veiklos nepakankamumas, tam tikra palankios progos stoka, savotiškai sveikesnis

gyvenimo vertybių pojūtis apsaugo juos nuo dalyvavimo iliuziniame metropolio puikybės augime.

Kada didieji miestai per Tiranopolio pagreitintus irimo ir destruktijos procesus grimzta į pražūtį, pastarieji centrai, nors gali ir susvyruoti nuo šio smūgio, vis dėlto toliau gyvuoja. Tiesą pasakius, jie gali gyventi netgi intensyvesnį gyvenimą, ištrūkę iš didelio miesto pinklių, iš tironiškos politinio ir finansinio valdymo sistemos. Marselis ir keletas kitų Provanso miestų pasižymėjo būtent šiuo bruožu po to, kai senoji Romos civilizacija Italijoje dezintegrovosi. Šis faktas šalia glaudžių kontaktų su Bizantija ir arabų valdomis be abejo suvaidino reikšmingą vaidmenį įstabiamame Provanso kultūros sužydėjime ankstyvaisiais viduramžiais. Antra vertus, žvelgiant į tamsesniąją vaizdo pusę, gali vykti atvirkščias procesas, kuris šiandien reikalauja itin didelio budrumo — būtent, kai negatyvi (deteriorative) kultūros fazė savo egzistavimą tęsia šviežių vystymosi jėgų bei energijos sąskaita. Šiuo būdu Bizantija siekė paralyžuoti „jauną“ šešioliktojo amžiaus Rusijos kultūrą. Ir panašiu būdu, vėlgi, carų Tiranopolis Rusijoje, devynioliktojo amžiaus pabaigoje atskleidęs daugelį baigties proceso simptomų, negailestingai paženklino naująsias sovietinio režimo iniciatyvas: toliau puoselėjama ir betikslė centralizacija, ir nelankstus biurokratizmas, ir įprotis sistemingai slopinti pagrįstus skirtumus, kas nepalieka vietos jaunai iniciatyvai ir toms bendradarbiavimo formoms, kur nuoširdumas ir savanoriškumas privalo sutapti⁶.

Kitaip tariant, miestų gyvenimas iš esmės skiriasi nuo aukštesniųjų organizmų gyvybės ciklo. Miestai atskleidžia nutrūkstančio vystymosi, dalinės mirties, savikūros fenomenus. Miestai ir miesto kultūros gali netikėtai prasidėti iš tolimų šaltinių; o kaip *fiziniai organizmai*, jie gali nusitęsti iš vienos kultūros ciklo į kitą. Liudininkas — Damaskas, senoviskiausias iš visų išlikusių miestų, garbingo amžiaus jau šv. Pauliaus laikais. Tik parabole, o ne moksliniu teiginiu laikytinos kalbos apie civilizacijos pavasarį ar žiemą (tarytum ciklui būtų būdingas klimatinis neišvengiamumas) arba apie kultūros fazės gimimą ir mirtį (tarytum šiuolaikinis stebėtojas savo ausimis girdėtų gimimo riksmą ar mirties beldimąsi).

Miestai gali pradėti naują gyvenimą tada, kai persodinami audiniai iš sveikų bendrijų į kitus regionus ar civilizacijas. Keli šimtai žmonių, panašiai kaip hugenotai Škotijoje ar Vokietijoje arba žydai vos ne kiekvienoje civilizacijoje, gali daryti gilų stimuliuojantį poveikį. Šiandieninis elito išsklaidymas iš Vokietijos, Italijos ir tam tikru laipsniu iš Rusijos gali būti viena iš priemonių, kurios kompensuos šių šalių viduje stiprėjančius barbarizmo elementus. Ir nebūtinai šie transplantuoti audiniai turi būti gyvi žmonės. Kolektyviniai kultūros organai, ženklai, simboliai,

⁶ Gerokai išsamiau šiuos dalykus L. Memfordas aptaria savo garsioje visuomenės totalitarizacijos ir fašizacijos analizėje, kurioje jis pateikia tris fašizmo modelius — vokiškąjį, itališkąjį ir rusiškąjį (Žr.: *Mumford L. Faith for Living.*— London, 1942).

formos, abstrakčios ir lakios (etherealized) esmės gali būti analogiškai veiksmingos. Tai liudija didžiulė romėnų skulptūrų ir graikų literatūros įtaka, pasaulietišškai kompensuojant išeikvotas viduramžių jėgas. Tik būtina, kad šiuos naujus audinius priimantis organizmas būtų tam pasirengęs.

Vienu žodžiu, kultūros šaknys yra gilios. Jei medžio vainiką užpuola amaras, medis gali leisti naujas atžalas iš šaknų. Laikui bėgant, šios atžalos gali suvešėti, išaugti į naują kamieną bei vainiką. Tai, žinoma, tik poetinės kalbos figūros, bet jos, kaip kontrpriemonė, sveikai įžemina analogijas, kurios yra dar abstraktesnės, retorines figūras, kurios yra dar įmantresnės, pavyzdžiui: ciklo kreivė, metų laikų grandinė. Visuomeninis gyvenimas turi savus dėsningumus ir ritmą. Daug kas lieka paslėpta ar iracionalu, daug ko nepastebi empirinis tyrinėjimas, dar daugiau nepaklūsta statistinei analizei. Vienintelis dalykas, apie kurį galima patikimiau kalbėti, štai koks: kada miestas pasiekia megalopolio stadiją, jam belieka tik nuopuolio kelias. Reikia nežmoniškos socialinių jėgų įtampos, kad būtų galima įveikti inertiškumą, pakeisti judėjimo kryptį, atsispirti imanentiniams dezintegracijos procesams. Bet kol yra gyvenimas, yra ir pasipriešinimo galimybė, naujas augimas. Tik tada, kai didelis miestas galiausiai tampa dykvieta, turi būti pasirinkta kita gyvenimo vieta.

17. IŠSIGELBĖJIMO ZENKLAI

Metropolis didžiuojasi, kad yra pasaulinis miestas, ir šis pasididžiavimas nėra visiškai tuščias. Trys dešimtys pasaulinio kontakto centrų — laikinos koncentracijos taškų keliaujantiems ir stebintiems, valdantiems ir motyvuojantiems, studijuojantiems ir dėstantiems, mokslininkams ir technikams — šito pakanka reprezentuoti kultūrai, sudėtingai ir daugiafusei, kokią turime dabar. Dauguma dabartinių pasaulinių miestų tampa perpildyti dėl savo tarptautinių ryšių pranašumų. Jie — transkontinentinių ir transokeaninių kelių susikirtimo taškai. Jie iš pirmų rankų naudojami kultūriniais šaltiniais, siekiančiais unikalią istorinę praeitį. Šie pranašumai išliktų, net jeigu nūdieniai aglomeraciniai junginiai būtų suskaidyti į atskirus tarpusavyje susijusius miestus, nevirsįjančius penkiasdešimties tūkstančių gyventojų, o pats junginys savo ruožtu nevirsytų milijono. Tai, ką anksčiau įstengė tik *miesto šerdis*, dabar taptų prieinama visam regionui.

Bet pasaulinis miestas, kad funkcionuotų kaip toks, privalo laikytis pasaulio tvarkos. Netvarkingam pasauliui toks miestas nereikalingas, nebent kaip politinės agresijos ar finansinių sandėrių centras, kuris nebe pajėgia atlikti esminių miesto funkcijų netgi savo susispietusiems gyventojams. Bet koks veiksmingas bandymas atkurti metropolį reikalauja šio to daugiau negu vietiniai transporto grafikai ar statybos reglamentavi-

mas. Kaip yra pasakęs Bentonas Makėjus (Benton MacKaye)⁷, siekiant mažinti transporto susigrūdimą Taimso aikštės rajone, greičiausiai yra būtina pakeisti kviečių išvežimo iš atokių rajonų kryptį. Tą patį, kaip ir apie transportą, galima pasakyti apie kitas miesto funkcijas. Didžioji dalis viso metropolio išplanavimo davė tiek naudos, kiek jos gali duoti septynios čionykštės kambarinės su septyniom plaušinėm šluotom, pasišovusios sulaikyti jūrą.

Kitaip tariant, bet koks mėginimas pertvarkyti metropolį neišvengiamai *prieštarauja* giluminiam metropolio ekonomikos modeliui. Tos pastangos turi būti nukreiptos prieš gyventojų skaičiaus didėjimą, prieš techninio aptarnavimo tinklo perpildytuose rajonuose plėtimą, prieš nepaliaujamą miesto teritorijos ekspansiją, prieš sunkiai kontroliuojamą didumą ir iracionalų „grandioziškumą“. Paskutiniųjų dvidešimt penkerių metų patirtis įrodo, jog tik šitokiu būdu įmanoma išspręsti metropolio problemas.

Kone visi ryžtingi patobulinimai, kurių imtasi Vienoje, Londone, Berlyne ir Niujorke, buvo įgyvendinami tais laikotarpiais, kai metropolio finansų sistema išgyveno krizę. Būtent grėsmingos infliacijos įkarštyje Berlynas pasisavino didelius užmiesčio plotus, kad galėtų įrengti didžiulius parkus ir gyvenamuosius rajonus, kad kontroliuotų privačios žemės valdas. Tik užklupus krizei, Berlynas pasiekė tą lygį, kurį nedidelis regioninis miestas Ulmas buvo pasiekęs ištisa karta anksčiau. Taip pat ir Viena, didžiausių nepriteklių laikotarpiu iš vietos mokesčių sudarinėjusi fondus didžiuliams gyvenamiesiems rajonams, kuriuos po karo statė socialistų vadovaujamas municipalitetas,— per tuziną metų pasiekta daugiau pažangos, nei kapitalizmas ir „klestėjimas“ pasiekė per tuziną dešimtmečių. Vėlgi vidury didžiosios krizės, prasidėjusios 1930 metais, Niujorko miestas, *pasinaudojęs visišku daugelio žemės sklypų savininkų bankrotu*, įgijo reikiamą kiekį žemės sklypų, kuriuos pavertė žaidimų aikštelėmis. Arba vėl — miestas pasinaudoja mėginimais padidinti darbo vietų skaičių valstybinių statybų dėka ir iš nacionalinės vyriausybės gauna lėšų, kurių pakanka dviem didžiuliams koledžams ir visapusiškai parkų rekonstrukcijos programai. Gyvenimo vertybės į miestą sugrįžo tik po finansinės defliacijos. Padoraus metropolio gyventojo požiūriu, galima visiškai pagrįstai kalbėti apie „gerovės pavojus“.

Dedant pagrindus naujai regioninei tvarkai, grindžiamai gyvenimo kultūra, metropoliiui vis dėlto tenka iškilus vaidmuo. Dabar pasauliniai miestai kaip tik dėl to, jog egzistuoja monopolija, turi sukaupę daugelį geriausių žmogiškojo palikimo elementų. Štai čia prasideda aštriausia metropolio režimo kritika, ir kaip tik čia suprastas decentralizacijos būtinumas. Parengti racionalūs jos projektai pasirodė esą realūs. Turint omenyje didelio miesto valdžios ir veiklos koncentraciją, išauga ryžtas imtis didelių darbų, sugebėjimas stambiu mastu sutelkti, transportuoti

⁷ L. Memfordas „Miestų kultūroje“ kartas nuo karto cituoja JAV architektų ir urbanistų pasisakymus. B. Makėjus — JAV urbanistas, turėjęs įtakos L. Memfordui.

ir organizuoti tiek žmones, tiek medžiagas. Energija, kuri iki šiol buvo pajungta gyventojų pertekliaus kūrimui, dabar gali būti panaudota metropolio pertvarkymui ir biotechninio režimo suradimui. Šiuolaikinio gyvenimo biologinis atsinaujinimas — higienos kultas ir sistemingas užsiiminėjimas sportu — yra metropolio produktas. Šitai gimsta nauji šiuolaikinio miesto socialinio branduolio apibrėžimai, žymintys embrioninę stadiją. Tai Naujakurių namai, Susirinkimų rūmai ir Bendruomenės centras.

Naujakurių namai faktiškai buvo pirmoji veiksminga pastanga ne tik įveikti metropolio tamsiųjų pakraščių barbarizmą, bet ir įkurti jų pašonėje atitinkamą socialinį branduolį, kuris tarnautų kaip susitikimų vieta dirbantiems visuomeninį ir šviečiamąjį darbą. Jauni dvasininkai ir jaunos rimtos moterys, Kenon Barnett (Canon Barnett) ir Džeinė Adams (Jane Addams), užuot keliavę į tolimus pasaulio kraštus skelbti evangeliją, devintajame dešimtmetyje pradėjo kurtis lindynių kvartaluose. Jie rado žmones, gyvenančius tokioje pat tamsybėje, kaip ir Fidžio žmogėdros, o daugeliu atžvilgių — tiesiog nepaliestus dabartinės Vakarų kultūros. Šie Vaitčapelo ir Sautsaido piliečiai buvo tikri tremtiniai, be vilties, be savigarbos jausmo; aukos ne tik eksploatacijos, bet ir to, ką Viljamas Moris (William Morris)⁸ pavadino prakeiktu nenoru susidurti su vargšais.

Lindynių kvartalų kolonizacija, pradėta Naujakurių namų, buvo svarbus įvykis. Lindynių gyventojui ne tik pradėjo vertis meno, literatūros, dramos, muzikos, teatro pasaulis. Ne tik atsirado vietos klubams ir socialinių grupių bendravimui. Atsitiko kažkas kita. Naujakurių namų sėkmė atkreipė dėmesį į faktą, jog ir turtingesni rajonai praktiškai neturėjo elementarių bendravimo, žmogiškojo ryšio organų. Pilietine frazeologija šnekant, kiekvienas vidurinėsios klasės rajonas buvo taipogi dezintegruota būtis (non-entity). Būtent iš labiausiai degradavusio skurdo ir dezorganizuotos aplinkos dygo nauja miesto koncepcija — su organizacijai paklūstančiais pakraščiais, su centro pastatu, vykdančiu įvairiausias socialines funkcijas. Pastaroji karta, remdamasi šia koncepcija, pastatė geriausius gyvenamuosius namus ir visuomeninės paskirties pastatus. Tai greičiausiai bus, net jeigu išnyktų pavadinimas ar pasikeistų pats institutas, fundamentaliausias metropolio kultūrinis indėlis į naująją tvarką.

Nusimesti negyvą metropolio kiautą, sukoncentruoti likusią energiją į prekių realią apyvartą ir vartojimą didžiosios regioninės struktūros ribose — tai, galimas daiktas, ir yra aktualiausia mūsų civilizacijos užduotis. Karo ir taikos, socializacijos arba dezorganizacijos, kultūros arba barbarizmo klausimai didžia dalimi priklauso nuo to, kaip pasiseks išspręsti šią problemą. Jau pasirodo naujosios tvarkos *simboliai*. Jie atsi-

⁸ *Viljamas Moris* (1834—1896) — anglų dailininkas, rašytojas, visuomenės veikėjas. L. Memfordas savo veikalė dažnai cituoja ir aptaria V. Morio utopinio romano „Žinios iš niekur“ (1891) fragmentus.

skleidžia naujuose pastatuose, naujose mokyklose, naujuose gyvenimo projektuose, naujausiuose pakitimuose. Pozityvius šios tvarkos pagrindus padėjo biologijos ir sociologijos mokslai — visapusiškesnė tvarka, negu įsivaizdavo Marksas, ir išvalgesnė savo poreikiais bei pokyčiais, negu vien ekonomiką liečianti revoliucija⁹. Sekantis žingsnis — sukurti naują politinę organizaciją, pajėgią įvykdyti šią užduotį ir parengti konkrečias, iki detalių apgalvotas ekonomines priemones.

Tačiau prieš žengdami šiuos žingsnius, mes privalome turėti apčiuopiamesnę realių permainų ir naujai atsivėrusių galimybių vaizdą. Socialinių pokyčių dinamika reikalauja situacijos konkretumo: procesai, kurie gali būti pagreitinti arba pristabdyti, stimuliuojami arba sekinami; grupės žmonių, sąveikaujančių per savo gyvenamąją vietą ir darbo formą su kitomis grupėmis bei jų socialiniu palikimu, taipogi kolektyvinė struktūra interesų ir tikslų, kurie, patys laipsniškai kisdami, koncentruoja ir valdo tarpinius socialinius procesus. Kai į visus kitus socialinio pakitimo elementus yra tinkamai atsižvelgiama, pati naujosios struktūros definicija tampa ne utopiniu troškimu, bet esminiu viso proceso elementu.

Sparčios socialinės kristalizacijos laikotarpiai — kaip, sakysim, Romoje šv. Augustino laikais ar Anglijoje Bentamo epochoje — tai laikotarpiai, kada visuomenė kritiško tyrinėjimo ir sąmoningo persiorientavimo dėka įgyja tvirtą kolektyvinį savo tikslų supratimą ir pajautimą, taipogi aistringą tikėjimą naujo požiūrio ir gilios socialinės permainos galimybe; toliau — socialinių procesų valdymas. Nors racionali idealios struktūros definicija pati savaime ir nesukelia būtino persitvarkymo, ji lieka svarbus elementas, keičiant aklo proceso kryptį ir pagreitinant būtinas socialines adaptacijas. Galingiausios socialinės organizacijos ir socialinis spaudimas, neturėdami tokių tiksliai suformuluotų tikslų, išeikvoja savo energiją atsitiktinėse pastangose, suvaržytose trumpalaikių galimybių. Nėra tikslo — nėra krypties. Nėra pamatinio projekto, nėra dermės — nėra efektyvaus praktinio veiksmo. Jei šiandien visuomenė suparalizuota, ji saparalizuota ne dėl priemonių, bet dėl tikslo stokos.

⁹ L. Memfordas „Miestų kultūroje“ kritikuoja šiuolaikines socialines teorijas ir visą „madingąją pastarojo šimtmečio politinę filosofiją“ už, jo manymu, svarbiausiųjų problemų — miesto socialinių ir kultūrinių pakitimų — ignoravimą (p. 9).